প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চলৰ প্ৰধান প্ৰকাৰসমূহ (Types of Biomes)

১. প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চলৰ অৰ্থ (Meaning of Biome)

প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চল হৈছে পৃথিৱীৰ এক বৃহৎ ভৌগোলিক অঞ্চল, য'ত নিৰ্দিষ্ট জলবায়ু, মাটি, উদ্ভিদ আৰু প্ৰাণীৰ সমষ্টিয়ে এক স্বকীয় পৰিৱেশ গঠন কৰে। উষ্ণতা, বৰষুণ, মাটিৰ প্ৰকৃতি আৰু পানীৰ উপলব্ধতাই প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চলৰ বৈশিষ্ট্য নিৰ্ধাৰণ কৰে।

উদাহৰণ: ক্ৰান্তীয় বৰ্ষাৰণ্য, মৰুভূমি, তৃণভূমি আৰু টুণ্ড্ৰা।

প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চলক সাধাৰণতে দুটা প্ৰধান ভাগত বিভক্ত কৰা হয়—

1. স্থলজ প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চল (Terrestrial Biomes)
2. জলজ প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চল (Aquatic Biomes)

২. স্থলজ প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চলৰ প্ৰকাৰ (Types of Terrestrial Biomes)

(ক) ক্ৰান্তীয় বৰ্ষাৰণ্য প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চল (Tropical Rainforest Biome)

- এই প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চল সাধাৰণতে বিষুৱীয় অঞ্চলত পোৱা যায়।
- বছৰজুৰি উষ্ণতা আৰু অধিক বৰষুণ ইয়াৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য।
- ঘন, চিৰসেউজ আৰু বহুস্তৰীয় উদ্ভিদেৰে বনাঞ্চল গঠিত।
- উদ্ভিদ আৰু প্ৰাণীৰ প্ৰজাতিগত বৈচিত্ৰ্য অতি বেছি।
- উদাহৰণ: আমাজন অৱবাহিকা, কংগো অৱবাহিকা আৰু দক্ষিণ-পূব এছিয়াৰ কিছু অঞ্চল।

(খ) ক্ৰান্তীয় পৰ্ণপাতী বনাঞ্চল (Tropical Deciduous Forest Biome)

- এই বনাঞ্চলত ঋতুভেদে বৰষুণৰ পৰিমাণৰ যথেষ্ট পাৰ্থক্য থাকে।
- শুকান ঋতুত বহু গছে পানীৰ ক্ষয় কমাবলৈ পাত সৰায়।
- শাল, চেগুন আদি ইয়াৰ উল্লেখযোগ্য গছ।
- ভাৰতৰ মৌচুমী জলবায়ু অঞ্চলত এই বনাঞ্চল বিস্তৃত।

(গ) ছাভানা তৃণভূমি (Savanna Biome)

- ছাভানা হৈছে ঘাঁহেৰে আৱৰা বিস্তীর্ণ অঞ্চল, য'ত মাজে মাজে গছ-গছনি থাকে।
- ইয়াত স্পষ্ট ভাৱে বাৰিষা আৰু শুকান ঋতু দেখা যায়।
- হাতী, জিৰাফ, জেব্রা আৰু সিংহ আদি প্রাণী পোৱা যায়।
- উদাহৰণ: আফ্রিকাৰ ছাভানা অঞ্চল।

(ঘ) মৰুভূমি প্রাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চল (Desert Biome)

- মৰুভূমিত বৰষুণৰ পৰিমাণ অতি কম আৰু পানীৰ অভাৱ দেখা যায়।
- দিন আৰু ৰাতিৰ উষ্ণতাৰ পার্থক্য বহু ক্ষেত্রত অধিক।
- কেকটাছ, কাঁইটীয়া জোপোহা আৰু পানী সংৰক্ষণ কৰিব পৰা উদ্ভিদ পোৱা যায়।
- উট, সাপ, টিকটিকি আৰু নিশাচৰ প্রাণী ইয়াৰ পৰিৱেশৰ সৈতে খাপ খুৱাই চলে।
- উদাহৰণ: ছাহাৰা, থৰ আৰু আটাকামা মৰুভূমি।

(ঙ) ভূমধ্যসাগৰীয় জোপোহা বনাঞ্চল (Mediterranean Biome)

- এই প্রাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চলত গ্রীষ্মকাল উষ্ণ আৰু শুকান, কিন্তু শীতকাল মৃদু আৰু বৰষুণযুক্ত।
- ইয়াত কঠিন, সৰু আৰু মমজাতীয় পাত থকা জোপোহা আৰু চিৰসেউজ উদ্ভিদ পোৱা যায়।
- উদ্ভিদসমূহে গ্রীষ্মকালৰ পানীৰ অভাৱ সহ্য কৰিব পাৰে।
- বনজুই এই অঞ্চলৰ এক উল্লেখযোগ্য পৰিৱেশগত বৈশিষ্ট্য।
- উদাহৰণ: ভূমধ্যসাগৰীয় উপকূল, কেলিফর্ণিয়া, মধ্য চিলি আৰু দক্ষিণ-পশ্চিম অষ্ট্রেলিয়াৰ কিছু অঞ্চল।

(চ) নাতিশীতোষ্ণ তৃণভূমি (Temperate Grassland Biome)

- এই প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চল সাধাৰণতে মহাদেশসমূহৰ অভ্যন্তৰীণ অঞ্চলত বিস্তৃত।
- বৰষুণ ঘন অৰণ্য গঠনৰ বাবে যথেষ্ট নহয়, কিন্তু ঘাঁহ গজাৰ বাবে উপযোগী।
- গছৰ সংখ্যা কম আৰু ঘাঁহজাতীয় উদ্ভিদ প্ৰধান।
- বহু অঞ্চলৰ মাটি উৰ্বৰ হোৱা বাবে কৃষিকাৰ্যৰ বাবে উপযোগী।
- পৃথিৱীৰ বিভিন্ন অঞ্চলত ইয়াৰ বিভিন্ন নাম আছে—
- ইউৰেছিয়া — ষ্টেপ (Steppe)
- উত্তৰ আমেৰিকা — প্ৰেইৰী (Prairie)
- দক্ষিণ আমেৰিকা — পাম্পাছ (Pampas)
- দক্ষিণ আফ্ৰিকা — ভেল্ড (Veld)

- অষ্ট্রেলিয়া — ডাউনছ (Downs)

(ছ) শংকুপাতী অৰণ্য বা টাইগা (Taiga/Boreal Forest Biome)

- এই প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চল উত্তৰ গোলার্ধৰ শীতল উপ-আৰ্কটিক অঞ্চলত বিস্তৃত।
- ইয়াত শীতকাল দীঘলীয়া আৰু অতি ঠাণ্ডা; গ্ৰীষ্মকাল চুটি।
- পাইন, স্প্ৰুচ আৰু ফাৰ আদি শংকুপাতী গছ প্ৰধান।
- ভালুক, পহু, মুছ আৰু বিভিন্ন চৰাই ইয়াত পোৱা যায়।
- উদাহৰণ: কানাডা, আলাস্কা, স্কেণ্ডিনেভিয়া আৰু ৰাছিয়াৰ বিস্তীৰ্ণ অঞ্চল।

(জ) টুণ্ড্ৰা প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চল (Tundra Biome)

- টুণ্ড্রা পৃথিৱীৰ অতি শীতল অঞ্চলত, বিশেষকৈ আৰ্কটিকৰ ওচৰত বিস্তৃত।
- শীতকাল দীঘলীয়া আৰু গ্ৰীষ্মকাল অতি চুটি।
- গছৰ বৃদ্ধি সীমিত; শেলাই, লাইকেন, ঘাঁহ আৰু সৰু জোপোহা প্ৰধান।
- বহু অঞ্চলৰ ভূ-পৃষ্ঠৰ তলৰ মাটি দীৰ্ঘদিনলৈ হিমায়িত হৈ থাকে। ইয়াক পাৰ্মাফ্ৰষ্ট (Permafrost) বোলে।
- ৰেইণ্ডিয়াৰ, আৰ্কটিক শিয়াল আৰু লেমিং আদি প্ৰাণী ইয়াত পোৱা যায়।

(ঝ) পাৰ্বত্য বা আল্পাইন প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চল (Alpine Biome)

- এই প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চল উচ্চ পৰ্বতৰ ওপৰৰ অঞ্চলত পোৱা যায়।
- উচ্চতা বৃদ্ধিৰ লগে লগে উষ্ণতা হ্ৰাস পায়।

- গছৰ বৃদ্ধি সীমিত হৈ পৰে আৰু ঘাঁহ, সৰু জোপোহা তথা অন্যান্য নিম্ন উচ্চতাৰ উদ্ভিদ পোৱা যায়।
- উদ্ভিদ আৰু প্ৰাণীয়ে তীব্ৰ ঠাণ্ডা, প্ৰবল বতাহ আৰু অক্সিজেনৰ তুলনামূলক কম উপলব্ধতাৰ সৈতে খাপ খুৱায়।
- উদাহৰণ: হিমালয় আৰু আল্পছ পৰ্বতমালাৰ উচ্চ অঞ্চল।

৩. জলজ প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চলৰ প্ৰকাৰ (Types of Aquatic Biomes)

জলৰ লৱণতা, গভীৰতা, উষ্ণতা আৰু পানীৰ সোঁতৰ পাৰ্থক্যৰ ভিত্তিত জলজ প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চলক প্ৰধানকৈ তলত দিয়া ভাগত বিভক্ত কৰিব পাৰি।

(ক) মিঠাপানীৰ প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চল (Freshwater Biome)

- এই প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চলত পানীৰ লৱণতা অতি কম।
- নদী, হ্ৰদ, পুখুৰী আৰু জলাশয় ইয়াৰ অন্তৰ্গত।
- ইয়াত মাছ, জলজ উদ্ভিদ, শেলাই, উভচৰ প্ৰাণী আৰু বিভিন্ন অণুজীৱ পোৱা যায়।
- উদাহৰণ: ব্ৰহ্মপুত্ৰ নদী, হ্ৰদ আৰু মিঠাপানীৰ জলাশয়।

(খ) সামুদ্রিক প্রাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চল (Marine Biome)

- এই প্রাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চলত লৱণযুক্ত সাগৰ আৰু মহাসাগৰৰ পানী অন্তর্ভুক্ত।
- ই পৃথিৱীৰ আটাইতকৈ বিস্তৃত জলজ প্রাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চল।
- প্লৱক, মাছ, প্রবাল, সামুদ্রিক কচ্ছপ, তিমি আৰু বহুতো সামুদ্রিক জীৱ ইয়াত পোৱা যায়।
- উদাহৰণ: ভাৰত মহাসাগৰ, আৰৱ সাগৰ আৰু বংগোপসাগৰ।

(গ) মোহনাৰ প্রাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চল (Estuarine Biome)

- য'ত নদীৰ মিঠাপানী সাগৰৰ লৱণযুক্ত পানীৰ সৈতে মিহলি হয়, সেই অঞ্চলক মোহনা বোলে।
- ইয়াৰ পানীৰ লৱণতা জোৱাৰ-ভাটা আৰু নদীৰ পৰিমাণ অনুসৰি সলনি হয়।
- মেংগ্ৰোভ, মাছ, কেঁকোৰা, শামুক আৰু বহুতো জলজ জীৱ ইয়াত পোৱা যায়।
- বহু মোহনা মাছৰ প্ৰজনন আৰু পোৱালি ডাঙৰ হোৱাৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ অঞ্চল।
- উদাহৰণ: গংগা-ব্ৰহ্মপুত্ৰ-মেঘনা বদ্বীপৰ সুন্দৰবন অঞ্চল।

৪. প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চলৰ গুৰুত্ব (Importance of Biomes)

1. জীৱমণ্ডলে উদ্ভিদ, প্ৰাণী আৰু অণুজীৱৰ বাবে বাসস্থান প্ৰদান কৰে।
2. ই জৈৱ-বৈচিত্ৰ্য সংৰক্ষণত সহায় কৰে।
3. কাৰ্বন চক্ৰ, জলচক্ৰ আৰু পুষ্টিদ্ৰব্যৰ চক্ৰ নিয়ন্ত্ৰণত ভূমিকা পালন কৰে।
4. খাদ্য, কাঠ, ঔষধ আৰু অন্যান্য প্ৰাকৃতিক সম্পদ যোগান ধৰে।
5. জলবায়ুৰ ভাৰসাম্য আৰু পৰিৱেশৰ স্থিৰতা বজাই ৰখাত সহায় কৰে।

উপসংহাৰ

পৃথিৱীৰ জলবায়ু, মাটি আৰু পানীৰ অৱস্থাৰ পাৰ্থক্যৰ বাবে বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চল গঢ় লৈ উঠে। প্ৰতিটো প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চলৰ নিজস্ব উদ্ভিদ, প্ৰাণী আৰু পৰিৱেশগত বৈশিষ্ট্য আছে। সেয়েহে প্ৰাকৃতিক পৰিস্থিতি বা জীৱীয় অঞ্চলসমূহৰ সংৰক্ষণে পৃথিৱীৰ জৈৱ-বৈচিত্ৰ্য আৰু পৰিৱেশৰ ভাৰসাম্য ৰক্ষাত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে।